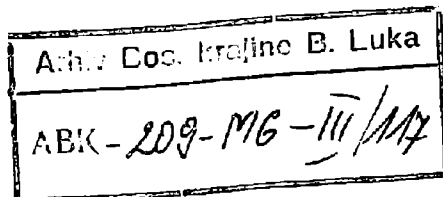

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

HASANBAŠIĆ FERID

"SJEĆANJE NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI OD 1919-1940."

L e g e n d a :

- 29 stranica mašinom kucanog teksta;
- sjećanja autorizirana;
- SADRŽAJ SJEĆANJA: biografski podaci; sjećanje na rad u radničkom pokretu, odnosno na događaje i ličnosti; obrazovanje posebne partijske ćelije; organizovanje odlaska grupe Banjalučana u Španiju; rad radničkih društava u Banjoj Luci itd.;
- sjećanja notirana u Arhivu u tri primjerka: original i jedna kopija u Arhivu, a jedna kopija kod autora.-

-----

H A S A N B A Š I Ć   F E R I D

Rodjen sam u Banjoj Luci 12.decembra 1907.godi-
ne u porodici Ibrahima Hasanbašića,manjeg zemljoposjednika sa
imanjem u Opsjećkom, i majke Hadžere,rodjene Dujso,čiji je o-
tac bio terzija u Banjoj Luci.

Ruždiju sam pohađao u Banjoj Luci.U prva tri
razreda predavao mi je učitelj Ivan Sušac,a u četvrtom učitelj
Ilić,otac Bore Ilića.

Po završetku školske godine 1919.otac me je po-
slao na izučavanje krojačkog zanata.Medjutim,u radnji Save Mi-
loševića,oca kompozitora Vlade Miloševića,šegrtovao sam svega
8 mjeseci,a potom prešao kod krojača Gustava Mihela.

Krojačka radnja Save Miloševića bila je tada
locirana na mjestu gdje je kasnije podignuta tzv.Džinića kuća.
Na spratu te zgrade bila je smještena banka.U prizemlju je bio
smješten krojački salon,a u dvorištu je bila radionica.Sjećam
se nekih detalja iz vremena moga ranog šegrtovanja.

U krojačkoj radionici Save Miloševića bilo je
sastajalište krojačkih radnika,svakako bez znanja gazde koji
je bio u lokalu.Kao šegrt ljubopitljivo sam slušao razgovore
starijih krojačkih radnika koji su radili kod gazde,a i one
razgovore koji su vodjeni sa drugim radnicima koji su dolazi-
li u radionicu.Na razgovore su dolazili sindikalno organizova-
ni radnici,a i simpatizeri i članovi Partije.Mnoge stvari nisu
mi bile razgovjetne,ali sam sve znatiželjno slušao.Dobro se
sjećam da je u nizu navrata dolazio komunista Nikola Vasić-
Nikolica,inače zet Koje Marčetića.Njegov politički uticaj bio
je velik u smislu iniciranja aktivnosti radnika radionice u
sindikalom radu.Jednom je oko nekih organizacionih pitanja
i klasne političke aktivnosti došlo do žučne prepirke u radio-
nici.U jeku te rasprave iznenada je ušao u radionicu Savo Mi-
lošević i istjerao Nikolicu iz radionice,što se i moglo oče-

očekivati jer gazdi nije prijao bilo kakav oblik sindikalne ili političke organizovanosti radnika.

Na razgovore u radionicu dolazio je i politički napredan radnik Luka Šćepić. Mislim da je bio i član Partije. Po zanimanju je bio krojački radnik i imao je vlastitu radionicu kod današnjeg Fiskulturnog doma u blizini kuće knjižara Germovića. On je objašnjavao radnicima šta je sindikalni pokret, kako se treba organizirati, kakvi su ciljevi sindikalne klasne aktivnosti itsl. Njegovi stavovi bili su zaista revolucionarni i njegov doprinos u sindikalnom radu bio je itekako značajan. O njemu bi, mislim, mogao dosta da kaže Branko Joldžić. Znam da je Luka Šćepić bio zamjenik Jakova Ias-trića na listi kandidata Partije za izbore.

U prvim danima moga šegrtovanja, mislim u septembru ili oktobru 1919. godine, bio je organiziran štraj krojačkih radnika. Vlasnici zanatskih radnji trebalo je da potpišu tarifni sporazum. Međutim, Savo Milošević nije htio da potpiše, na čemu su insistirali radnici u štrajku. Mene je tada Savo Milošević poslao do radnje Keje Marčetića sa zadatkom da ga pitam da li da se potpiše tarifni sporazum ili ne. Kojo je tada poručio da Savo treba da potpiše ovaj sporazum. Inače, Kojo Marčetić, mada i sam poslodavac, bio je veoma napredan čovjek i pripadao je socijalističkom pokretu još iz vremena austrougarske okupacije.

Još dok sam radio kao šegrt kod Miloševića išao sam po štampu u Radnički dom. Po novine su me slali stariji radnici iz naše radionice. Uzgred napominjem da je banjalučki radnički pokret bio vezan za URS-ove sindikate, čija je centrala bila u Beogradu, a samo je jedna manja grupa radnika na Pilani bila vezana za ORS-ove sindikate.

Zanat sam završio 10. februara 1922. godine kod Gustava Mihela, čija je krojačka radnja isprva bila smještena kod Crne kuće, a kasnije u današnjoj ulici Šoške Mažara, nešto ispod džamije Arnaudije, u blizini bivše bolnice prema Ferhadiji.

Porodične prilike bile su teške. Otac je napustio našu majku i nas djecu. Stariji brat Zijad, koji je izučio zanat za strojovodju, mlađji brat Muhamed (danas pravnik i živi u Sarajevu), sestra Sabiha i ja ostali smo s majkom u Banjoj Luci, a otac je otišao da živi u Opsječko.

Nakon završavanja zanata ostao sam da radim kod Mihela, ali se više nije radilo nego radilo. Radio sam s vremenom na vrijeme, onda kad je bilo posla. Privredne prilike bile su teške, a malo je bilo onih koji su naručivali šivanje odijela. Takav rad protegao se i u 1923. godini.

Tek u 1924. godini prihodi su postali sigurniji. Naime, kod svoje kuće počeo sam da radim konfekciju po narudžbi trgovca Mehmeda Jahića. Tako sam počeo da radim kao krojač u vlastitom stanu. Ovaj poslovni aranžman sa trgovcem Jahićem omogućio mi je da kontinuirano radim jer su narudžbe osiguravale sigurnost posla. Jahić je bio zadovoljan sa kvalitetom rada i omogućio mi je 1927. godine da na otplatu kupim šivaću mašinu u Singerovoj radnji u Banjoj Luci.

U društvenom radu u Banjoj Luci značajno mjesto imalo je zanatlijsko udruženje "Fadilet". Prostorije društva bile su smještene u tzv. čaršiji, preko puta kuće Milkana Hojića. Član ovog društva postao sam 1923. godine.

U periodu 1923-1925. godine napredni omladinci bili su naročito izloženi napadima grupa nacionalista iz organizacije SRNAO (Srpska nacional. omladina). Političku klimu koju je naturao režim ovi nacionalisti pokušavali su da iskoriste za svoje omasovljenje i suzbijanje svega onoga što je bilo napredno. No, napredna omladina znala je da im se suprotstavi. Svi njihovi pokušaji da ostvare prevagu ostali su bezuspješni.

Družio sam se sa Abduselamom Gvoždžarom. Bili smo bliski prijatelji. Jednog dana, u jesen 1927. godine, kod džamije, na mjestu gdje se danas nalazi hotel "Palas", Abduselam mi je rekao da dodjem u tzv. Aleju uzdisaja (današnja ulica braće Pawlić) kod trećeg kestena (kod nekadašnjeg Okružnog suda). Uzgred rečeno, obično se za orijentaciju govorilo: drugi, treći, peti kesten, kako su nekada mladi utanačivali sastanke.

Bilo je to u sumrak. Svi slični sastanci omladinaca političke prirode, a isto tako i ovaj, bili su namješteni tako kao da je do susreta slučajno došlo. Bio je to način maskiranja od mogućih doušnika. Razumije se da se prije izvršio prethodni dogovor kako će do sastanka doći i kakav je motiv susreta. Znao sam da će ovo biti neki ozbiljniji sastanak. Došao sam u ugovoreno vrijeme. Tako smo se našli na okupu Edo Kunštek, Tankredi Sola, Vilko Vinterhalter, Abduselam Gvoždžar i ja.

Obavjestili su me da sam primljen za člana SKOJ-a. Razgovor se dalje vodio o načinu ilegalnog rada, konspiraciji, metodi i stilu rada u redovima omladine.

Mene su zapazili ne samo zbog toga što sam zalazio u Radnički dom, nego i zbog stavova političke prirode.

Sjećam se dogovora o organizovanju ideološko političkog rada. Veoma su tečno i znalčki govorili Vilko Vinterhalter i Edo Kunštek koji su, vidjelo se, dosta za ono vrijeme o teoriji marksizma znali. Sastanci su se, najčešće, održavali na otvorenom prostoru, u grupi od po 3 do 4 člana. Čak smo se u nekoliko navrata susretali kod česme ispred zgrade Uprave policije (u ulici kod kuće Gruberovića). Svi ti sastanci ličili su na slučajne i bezazlene razgovore mladića koji su se našli da porazgovaraju o onome što omladinu obično interesira.

Sjećam se jednog šireg skojevskog sastanka, mislim Plenuma, održanog u ljeto 1928. godine na starom i zapuštenom groblju u tzv. Vrbas aleji na pravcu prema Pilani. Čini mi se da je prisustvovalo 10-12 članova SKOJ-a. Sjećam se da su bili prisutni: Berko Supek, Fahrudin Džin, Cikota, Idriz Maslo, Vilko Vinterhalter, Edo Kunštek, Abduselam Gvoždžar, Alija Blentić (krojač, kasnije otpao, poginuo kao vatrogasac), Ekrem Maglajlić i ja. Ne znam da li je i Veljko Djordjević bio prisutan. U ime partijske organizacije u Banjoj Luci sastanku je prisustvovao kao delegat Milovan Sandić, zvani Hajduk. Milovan je bio pastorak od mog majstora Gustava Mihla, a radio je kao obučarski radnik kod Steve Čelika.

Na ovom skojevskom sastanku na Banjalučkom polju analiziran je dotadašnji skojevski rad. Za sekretara izabran je Idriz Maslo. Do tada je bio sekretar Veljko Djordjević. Sastanak nije dugo trajao. Bilo je letnje večer sa mjesecinom.

Ilegalni partijski materijal ili se donosio ili je dolazio kao paket vozom. Zbog policijske kontrole bilo je veoma opasno da se štampa, letci i publikacije šalju putem Pošte. Slanje vozom bilo je daleko sigurnije. Ilegalni materijal dolazio je iz Zagreba, a pakete je primao Abduselam Blekić-Šandor. Šandor je malo mucao, ali je bio veoma hrabar i energičan. Nije se plašio da ilegalnu štampu prima.

Donosio je do moje kuće dio gradje koju je trebalo da rasturam. Šandor je iz paketa gradju dijelio i dostavljao onima koji su kao kolporteru dalje tu gradju rasturali. Sjećam

se da sam za Tvornicu duvana gradju dostavljao Josipu Kivaču, a za Rudnik nekom Mačkoviću (čini mi se da mu je ime bilo Vlado).

Negdje u jeku sezone kupanja, čini mi se sredinom jula 1928. godine, rekao mi je Abduselam Gvoždžar da oko 18 časova budem kod medreske džamije na gelenderima od potoka, gdje će doći jedan drug koji treba da me obavjesti o izvršenju jednog veoma značajnog zadatka. Znač raspoznavanja trebalo je da bude lozinka, ali nje se ne sjećam. U zakazano vrijeme došao sam na ~~zakazano~~ mjesto sastanka. Medjutim, u mjesto nekog nepoznatog drugo došao je Veljko Djordjević, tako da lozinka nije bila ni potrebna. Veljko mi je rekao da ću te večeri imati jedan veoma značajan zadatak koji će se sastojati u tome što ću još sa dvoji- com drugova obezbjedjivati izuzetno značajan sastanak. U šetnji odveo me je u ulicu muftije Džabića do kuće Avde Čardžića. Re- kao mi je da će u toj kući biti održan sastanak i da budem tu u 20 časova. Šira objašnjenja mi nije dao. Jedino sam znao da će u kući biti održan ilegalni sastanak i da ću vršiti dužnost stražara dok sastanak bude trajao. "Bićeš tu u 8 sati!" glasio je zadatak koji sam dobio od Veljka.

U zakazano vrijeme našli smo se na tom mjestu Vilko Vinterhalter, Edi Sola i ja. Razdvojili smo se da ne bi bilo sum- njivo. Sola i Vilko išli su zajedno na jednoj, a ja na drugoj strani ulice. Njih dvojica šetali su kao gimnazijalci koji su se sastali i razgovaraju o školskoj problematici. U šetnji duž uli- ce obično smo se susretali kraj kuće Čardžića. Mimoilazili bismo se obično šutke i sporazumjevali da je sve u redu. Ta šetnja ni- je bila upadna.

Nešto poslije pola noći, pri susretu zaustavili su me Sola i Vilko i upitali da li bih dalje mogao ostati sam budući da su pretpostavljali da će sve i dalje teći u najboljem redu. Zbog porodičnih razloga, obzirom da ih tako dugo nema u pozno doba noći, a roditelji ih zbog zabrinutosti mogu tražiti, oni su htjeli da odu svojim kućama. Shvatio sam njihov problem i rekao: "Dobro. Mogu ja sam ostati. Vi idite!" Pozdravili smo se i oni su otišli. Ostao sam sâm, možda sat, a možda i više. Vrijeme je sporo prolazilo i teško je bilo odrediti vremensko trajanje. Zbog mje- sečine dobro se vidjelo. Mali povjetarao malo je osvježavao.

Najednom, čuo sam lavež psa u dvorištu kuće pored koje sam prolazio. Bilo je to više kevtanje psića, sitno lajanje koje se u noći dobro čulo. Nastojao sam da psa utišam jer je pas na mene

lajao. Tako sam primjetio jednog čovjeka u bjelini, pretpostavljam u košulji i gaćama, koji se pripremao da se popne na drvo u dvorištu kuće na suprotnoj strani ulice od Avdine kuće. On je primjetio svjetlost u Avdinoj kući i očekivao je da će sa drveta bolje vidjeti. Neočekivano i za njega, pas je i njegove namjere poremetio. Primjetio je da sam ga vidio pa je napustio mjesto i skrenuo u današnju ulicu Avde Čardžića, tamo gdje je nekada na uglu bila Trgovačka škola.

Događaj sa ovim čovjekom nisam smatrao bezazlenim i slučajnim. Smatrao sam za potrebno da o ovome obavjestim Avdu Čardžića. Pretpostavljao sam da će se zbog ovoga, možda, sastanak i prekinuti. Međutim, sastanak se nije prekidao; samo su se ugasila svjetla. Sastanak je nastavljen do u svanuće; prilično se razdanilo kada je sastanak završen.

Kada su učesnici napuštali kuću, konstatovao sam da su bili prisutni Veljko Djordjević, Avdo Čardžić, Akif Šeremet, Edo Kunštek, Abduselam Gvoždžar i još neki. Kuću su napuštali individualno, tako da je bilo teško ustanoviti ko je sve bio prisutan i koliko je bilo učesnika.

Sa završetkom sastanka okončana je bila i moja stražarska dužnost. Pošao sam kući zajedno sa Abduselamom Gvoždžarom. Selam mi je tada rekao da je Avdo Čardžić izabran za delegata.

Selam i ja imali smo povjerenje jedan u drugoga.

Sjećam se kako mi je jednom Selam (Abduselam) rekao za Edu Kunšteka da je pomalo lijen da sam čita, već da više voli da drugi pročitaju i da mu objasne.

Sa stražarenja vratio sam se pospan i umoran. Majci nisam ništa objašnjavao, ali je ona primjetila moj umor i skuhalo mi kafu. Rekao sam majci da idem na Vrbas da se malo osvježim. Poslije osvježenja na Vrbasu odmah sam čvrsto zaspao. Spavao sam do podne. Baš zbog ovog kupanja na Vrbasu znam da je ovaj sastanak u kući Čardžića bio u jeku sezone kupanja, najvjerojatnije u julu 1928. godine.

Skojevske sastanke držali smo i u mojoj sobi, koja je služila i kao krojačka radionica. Ovo su bili mahom teoretski sastanci gdje se proradjivala ilegalna partijska gradnja. Sjećam se objašnjenja pojmova iz Marksovog "Kapitala" o najamnini, profitu, višku vrijednosti itd. Za teoretska objašnjenja najčešće je bio zadužen Vilko Vinterhalter. Sjećam se kako sam dobio zadatak da iz Talhajmerove knjige o dijalektičkom materijalizmu pripremim jedno poglavlje. Bilo mi je teško, ali sam uz pomoć riječnika savladao terminologiju.

Negdje u jesen 1928. godine došli su u moju radionicu Cikota, Vilko i Edi Sola i donijeli jedan poveći paket. U tom paketu nalazio se razmontirani geštetner koga su oni kriomice iznijeli iz skautskog društva, čiji su oni bili članovi. Objasnili su mi kako su došli do tog geštetnera i da treba da ga sklonim u svoju radionicu. Par dana kasnije, Gvoždžar je donio potrebne hemikalije za rad geštetnera. U isto vrijeme donio je i neku hemikaliju za nevidljiva pisma s kojom se prevlačio tekst i on je postajao vidljiv.

Kad je trebalo umnožavati ilegalni materijal dolazili su u moj stan. Sastavljali smo tada geštetner i vršili umnožavanja. Po obavljenom poslu geštetner se ponovo rastavljao na dijelove, koje sam sakrivao odvojeno na raznim skrovitim mjestima u kući. Takav rad zahtijevao je svakako opreznost.

Išao sam i dalje redovno u Radnički dom na današnjoj tržnici, naročito na sastanke podružnice krojačkih radnika. Ovi sastanci koristili su se i za međustrukovno povezivanje. Rad podružnice krojačkih radnika bio je više ili manje kampanjski. Koliko se sjećam, bio je predsjednik neki Josip(?) Marković, ženski krojač. Potpredsjednik je bio Jozo Pranić, a sekretar Branko Joldžić.

Medjutim, bio je veoma aktivan Izvršni odbor sindikata u kome su bili Avdo Čardžić, Pavo Radan, Mustafa Bahtijarević (radio je na Röntgenu u Socijalnom) i Munib Drobić. U Izvršnom odboru bili su i predstavnici pojedinih podružnica.

Sjećam se jednog sastanka vezanog za organizovanje opštinskih izbora. Sastanak je sazvao Dušan Balaban kao povjerenik Radničke komore. Kao kandidat za ove izbore bio je predviđen Pavo Radan. Kao legalan sastanak održan je u Radničkom domu. Jedan od ciljeva sastanaka bio je da se zauzme stav da li će se na izbore izaći sa zajedničkim kandidatima sa zemljoradnicima ili ne. Članovi Partije zalagali su se da se na izbore ide sa zajedničkom listom, dok su se Balaban i njegovi istomišljenici zalagali za odvojenu listu. Sjećam se da je taj sastanak održan u jesen.

U toj 1928. godini Avdo Čardžić uvježbavao je oktet za radničku zabavu koja se pripremala. Sjećam se da su članovi okteta bili: kao tenori Adem Kovačević (zvani Jovan) i Faik Hadžibegović, kao drugi tenori Mustafa Čardžić (brat Avde Čardžića) i Šandor Blekić, kao baritoni Hamza Jelača i još jedan, a kao basovi Mehmedalija Selman (zvani Garo) i Oskar Masnak (koji je nešto kasnije otpao od radničkog pokreta i prešao društvu "Nada").

Koliko mi je poznato planirana zabava nije održana. Došao je 6. januar 1929. godine i sve poremetio.

Avdo je inače bio veoma muzikalan; svirao je na nekoliko instrumenata. Sa Kongresa KPJ u Drezdenu vratio se poslije donošenja Zakona o zaštiti države, najvjerojatnije krajem januara, a možda i početkom februara 1929. godine.

Odmah po dolasku Avde Čardžića u Banju Luku došao je da me obavijesti njegov brat Mustafa, vjerujem istog dana. Mustafa je inače bio dobar i pošten, ali nije bio šire aktivan u radničkom pokretu izuzev u "Pelagiću". Bio je dosta eksplozivan i zbog njegove naglosti Avdo mu nije davao neke značajnije političke zadatke. Mustafa je jako volio brata Avdu i bio je spreman da učini sve za njega, a znao je sve o njegovom političkom radu.

Kada me je obavjestio da je došao Avdo, upitao sam Mustafu da li ima ikoga kod njega. Dobio sam obavještenje da se u kući nalazi Munib Drobić i da sa Avdom razgovara. Munib nije bio u političkom smislu aktivan, ali je radio u sindikalnom radu i uvijek bio na strani naprednih.

Plašio sam se da odem do Avde zbog mogućih političkih posljedica jer sam bio čvrsto osvjedočen da je kuća pod policijskom prismotrom. Par dana poslije povratka Avdo je uhapšen i izveden pred Državni sud za zaštitu države. Hapšenje je uslijedilo, mislim, dva do tri dana po njegovom dolasku. Znam da je poslije sudjenja odveden u mitrovačku kaznionu. Ne znam da li je podnio izvještaj partijskoj organizaciji o svom učestvovanju na Konresu.

Za hapšenje Avde odmah se pročulo. Banjalučka javnost bila je živo zainteresirana. O hapšenju i kasnijem sudjenju svuda se govorilo. U zatvoru se Avdo dobro držao. Od njega policijske vlasti nisu doznale ono što su očekivale, naročito o partijskoj organizaciji u Banjoj Luci. Nije mi poznato kako je vršeno isledjenje, ali banjalučka organizacija nije osjetila političke posljedice njegovog hapšenja.

Dok je Avdo bio odsutan, u vrijeme dok je bio na Kongresu, a kasnije u zatvoru i na robiji, Šandor Blekić donosio je materijalnu pomoć njegovoj ženi. U to vrijeme rodio se i njegov sin Meho te je finansijska pomoć i podrška bila potrebna.

(Slijedi nastavak)

3. juli 1974. godine
Banja Luka

Ferid Hasanbašić

(Ferid Hasanbašić)

(Nastavak.)

Avdo je jako volio glazbu kojoj se dobrim dijelom posvetio. Kada je osnovano kulturno društvo od naprednih Muslimana "Progres", Avdo je bio osnivač hora, horovodja i rukovodilac tamburaškog odsjeka. I ja sam pjevao kao bariton u ovom horu i dobro se sjećam predanog rada Avde Čardžića.

Vratio bih se na jedan značajan detalj iz 1928. godine kada je bila u jeku akcija za osnivanje podružnica nezavisnih sindikata u Banjoj Luci, sindikata koji ne bi bio vezan za URS-ove sindikate. Na čelu ove akcije bila je podružnica kožarskih radnika, a naročito Muhamed Kazaz. Pripreme su dosta dugo trajale i prilično se uspјelo u legalizaciji početnih koraka u radu. Osnivanje podružnica Nezavisnih sindikata, u dogovoru i saradnji sa centralom Nezavisnih sindikata u Zagrebu, imalo je svoj politički značaj obzirom na nastojanja da se da politički sadržaj sindikalnoj aktivnosti.

U akciji osnivanja podružnica Nezavisnih sindikata nabavljene su posebne značke, mislim da su dobivene iz Zagreba, koje su davane simpatizerima i nosiocima akcije za osnivanje ovih sindikata. Medjutim, akcija nije dovedena do kraja jer je šestojanuarska diktatura veoma drastično ugušivala sve ono što je bilo progresivno. Svi oni koji su nosili ili imali ove značke bili su od policije uhapšeni u zatvoreni u tzv. sreskom zatvoru. Budući da zatvorskih ćelija nije bilo dovoljno, uhapšene su smjestili u dvorištu. Jedna ovakva značka još se nalazi kod Muharema Musića, stolara, predratnog člana KPJ i člana KUD "Pelagić".

Nezavisni sindikati imali su u Banjoj Luci 1919. svoju konzumnu zadrugu, koja je bila smještena u bivšoj zgradi Poljokana, na početku ulice fra Grge Martića, tamo gdje je danas smještena kafana "Zora". Donošenjem obznane došli su pod udar Nezavisni sindikati i organizacije pod njihovim patronatom. Tako je uprava činovničke zadruge u Banjoj Luci, koristeći situaciju proganjanja komunista, uzurpirala imovinu pomenute konzumne zadruge.

Sindikati iz vremena Obznane bili su prorežimski i nazivani su medju radnicima: žuti, socijaldemokratski, socijal-patriotski i slično.

Uhapšenim radnicima u dvorištu Sreskog zatvora mnogi su donosili cigarete i hranu, a među njima i ja. Bila je to, tako da kažem, akcija solidaranja sa uhapšenim radnicima koja nije izazivala podozrenje. Među uhapšenima bili su čak i oni koji su slučajno uzeći značku, a nisu bili uže vezani ni za klasni radnički, ni za sindikalni pokret; bili su samo simpatizeri, kao što je, naprimjer, Osman Čejvan. On je bio nominalni predsjednik podružnice kožaraca dok su glavnu politiku vodili članovi Partije.

Za člana KPJ primljen sam u jesen 1929. godine. Na jednom sastanku mi je rečeno da sam primljen za člana KPJ. Sastav ćelija se mijenjao shodno uslovima rada i potrebama. Kako u koje vrijeme, u ćelijama sam bio sa Franjom Sarafinom, Idrizom Maslom, Mustafom Bahtijarevićem, Vilkom Vinterhalterom, Stojanom Kovačevićem-Stolom, Muhamedom Kazazom, Kasimom Hadžićem (s njim sam bio, mislim 1936. ili 1937. godine) i drugim drugovima. Godine 1936. bio sam sekretar ćelije u kojoj su još bili Asim Dedić-Štruca i Elmas Sarajlić. U ljeto pomenute godine dobio sam za zadatak da pomenute drugove obavjestim da su primljeni za članove Partije i da sa njima obrazujem ćeliju. Sastali smo se prema dogovoru pred Hrvatskim domom "Nada" u zajedno krenuli u šetnju. Obavjestio sam ih o prijemu u KPJ i političkim zadacima.

Najčešće sam se obraćao za zadatke Veljki Djordjeviću. Kada je periodično dolazilo do zatišja u političkom radu obraćali smo se Pavi Radanu. Sjećam se da sam 1937. ili 1938. godine sa Muhamedom Kazazom i Šandorom bio kod Pave Radana. On je najčešće svraćao u radnju Pave Bakovića, obučarsku radionicu smještenu u prizemlju zgrade na uglu ulice Moše Pijade i ulice koja ide prema Tržnici, preko puta sadašnjeg Autoservisa. Tamo smo našli Pavu i sa njim se konsultovali. Napominjem da je Pavo Radan bio u žiži političkog rada i da se skoro ništa od posebnog značaja nije radilo, a da se on nije konsultovao. Svoja bogata politička iskustva koristio je za davanje savjeta i sugestija o ovom ili onom obliku organizovanja rada ili preduzimanja određenih akcija u partijskom ili sindikalnom radu. Autoritet Pave Radana u društvenom i političkom radu mnogo je značio.

Zbog bolesti sam tek 1930. godine otišao na odsluženje kadrovskog roka. Vojni rok sam služio u bolničkoj četi pri Vojnoj bolnici u Mostaru.

Kako sam bio krojač, dođjelili su me na rad u krojačku radionicu. Vojnički život bio je stereotipan. Medjutim, jednog dana prišao mi je jedan vojnik i oslovio me: "Druže, odakle si?" Nakon dobivenog odgovora upitao me je:

"A poznajeliš li ti Fadila?"

Upitao sam ga: "Koga još poznaješ?"

"Vesu.", odgovorio je.

Znao sam da se radi o Fadilu Maglajliću i Vesu Masleši, dvojici nerazdvojnih drugova, izuzetnih revolucionara. Odgovorio sam da ih poznajem ali me je čudilo kako ih je on upoznao i gdje.

Uveče smo se našli u bolničkom parku i u šetnji razgovarali. Na pitanje odakle poznaje Vesu i Fadila, odgovorio je: "Bili smo zajedno u Glavnjači!"

Bio je to ANTON JURLIN, molerski radnik, član KPJ i prvoborac, rodom iz jednog mjesta kod Šibenika. Kasnije sam doznao da je bio sekretar Okružnog komiteta za sjevernu Dalmaciju. Za vrijeme mog godišnjeg odmora u Šibeniku vidio sam da mu je podignut spomenik u parku pred Domom JNA.

Jurlin je za jednu godinu imao duži vojnički staž od mene, a ja sam tada bio tek novi vojnik.

Za njim je iz Beograda došla obavijest da je komunist i zbog toga vojničke vlasti prema njemu nisu imale milosti. Komunist je tretiran kao zločinac. Jedno veče u 18 časova, kada se čitala vojna zapovjest, dato je obavještenje da je Jurlin komunist. Podnarednik, neki Delaš, izderao se na Jurlina: "Jurline, j... ti komunističku majku!" Jurlin je ostao dostojanstven, kakav je inače bio. Vidjelo se da ga na svakom koraku vojničke starješine provociraju, ali je on sve to stoički podnosio.

Jurlin me je pitao da li sam član KPJ. Otvoreno sam mu priznao jer sam i osjećao i bio čvrsto osvjedočen da me ni u kakvoj situaciji neće provaliti. On se povezao sa partijskom organizacijom u Mostaru i jednog dana mi je rekao da će i mene povezati. Upoznao me je sa jednim članom Partije, željezničarem koji je radio u ložionici, čiji je brat Gavro Palikuća držao kantu u vojnom krugu, gdje su i stanovali. U nekoliko navrata smo u vojničkoj kantini razgovarali, ali se njegovog imena ne sjećam.

Jurlin me je obavjestio da je partijska organizacija u Mostaru izgubila vezu sa Pokrajinskim komitetom KPJ u Zagrebu. Pitao me je kako mi u Banjoj Luci održavamo vezu i kako ona funkcioniše, kao i da li je moguće da se preko Banje Luke uspostavi veza sa Zagrebom. Nisam mogao da dam konkretan odgovor, ali sam preporučio da neko ode i vezu sa partijskom organizacijom uspostavi.

Naš odnos bio je prisan, drugarski. Nisam se plašio da će početi sumnjati u mene da sam komunist, jer se sve moglo objasniti vojničkim drugarstvom.

U vojnom bolničkom krugu Jurlin je imao sobicu gdje je držao molerski materijal. I njega su angažovali da radi na poslovima svog zanata. Jednom kada sam ga potražio našao sam ga da leži bolestan u sobici. Otišao sam da nabavim mlijeko za njega. No, brzo se oporavio.

Jednog letnjeg dana, kada su kaplari po jakoj žeci maltretirali regrute, i Jurlinu je prekipilo. Istupio je u njihovu zaštitu i oštrim i energičnim rečima napao kaplare što na takav način maltretiraju mlade vojnike.

Kao i neki drugi stariji vojnici, Jurlin je bio otpušten iz vojske nekoliko mjeseci ranije. Budući da nije želio da ode prije nego što se od mene oprost, potražio me je u bolnici gdje sam bio na liječenju. Iako mu se žurilo da bi blagovremeno stigao na voz, otišao je u Mostar da mi nešto za poklon kupi. Bio je zaista pažljiv čovjek, saosjećajan, jednom riječi izuzetan kao drug i prijatelj.

Kada sam se poslije dopusta vratio u Mostar, dobio sam poštansku uputnicu sa 50 dinara. Novac mi je poslao Jurlin od svoje kuće. Znao sam da i on nije imao dovoljno novca, a možda se nije ni zaposlio, ali je ipak odvojio nešto novca da ga meni pošalje.

Kada sam se poslije odsluženja vratio u Banju Luku, javio sam se Veljki Djordjeviću. Nastavio sam da radim zajedno sa Veljkom i Franjom Sarafinom.

(Slijedi nastavak.)

Banja Luka, 10. jula 1974.-

Hasanbašić Ferid

(Ferid Hasanbašić)

(Nastavak II.)

Nekako u to vrijeme došao je u moju radionicu u kući Fadil Maglajlić da mu nešto sašijem. Baš je došao iz Beograda gdje je pretežno boravio. Iskoristio sam priliku da ga upitam za Jurlina: "Bogati, Fadile, da li ti poznaješ Antona Jurlina?" Fadil se nasmijsao i to potvrdio.

"Da. Evo ovako smo u Glavnjači bili vezani." Pokazao je položaj vezivanja. Koljena su bila u zgrbljenom položaju sa butinama uz prsa.

Objasnio sam Fadilu kako sam se sa Jurlinom upoznao u Mostaru i kako smo bili povezani. Fadilu je bilo drago što je ovo od mene čuo. Ovaj razgovor odmah je prenio Vesi Masleši. I Veso je želio da to od mene izvorno čuje. Našli smo se sva trojica na korzu i o tome razgovarali, i o Antonu Jurlinu, i o njihovom maltretiranju u zloglasnoj Glavnjači.

Nastavio sam rad u "Pelagiću". Sjećam se vježbanja pjesme "Napred u borbu!":

Napred u borbu drugari
Za pravo, slobodu i rad!
Napred s nama svi borci stari,
Dosta nas je davio jad!

Spremni smo svi da ginemo
Za pravdu i život žrtvujemo.
Napred u borbu nas zove bolje doba
U kome nema ljudi robova.
Napred u borbu nas zove novo doba
U kome nema ljudi bogova.

Sjećam se nastupa na jednoj priredbi u Pilani, 1934. ili 1935. godine, kada se pjevala ova pjesma, koju je uvježbao horovodja Kesić, čini mi se da mu je ime bilo Branko. Bila je to pjesma sa dubokim političkim sadržajem i radnička pjesma društva "Pelagić".

U Banjoj Luci bila je veoma aktivna podružnica tipografa u kojoj su istaknutu ulogu imali članovi KPJ Stevo Nešić i Ilija Lipovac. Znam da je podružnica često organizirala štrajkove, koji su, iako je štrajk izraz ekonomske borbe radnika, bili značajni za klasno političko budjenje radničke klase. Obzirom na povezanost sindikalnih podružnica, podružnica tipografa dobijala je ekonomsku pomoć u toku svojih štrajkova. Tu

pomoć pružale su ostale podružnice, odnosno ostali radnici koji su bili van štrajka.

Ne sjećam se tačno godine, ali znam da je bilo između 1935. i 1937. godine, održan je sastanak u kući Ilije Lipovca, neposredno po dolasku Jusufa Tulića-Joje iz SSSR-a. Kuća Ilije Lipovca nalazila se u blizini kuće Josipa Kliha, iza preduzeća -skladišta "Gradje" u naselju Nova Varoš.

Na ovom sastanku bili su prisutni: Pavo Radan, Stevo Nešić, Filipović Safet-Fric, Stole Kovačević, Jusuf Tulić i ja. Sastanak je pripremio Stole Kovačević, koji je inače bio zadužen za partijske veze. Tema ovog sastanka bila je opšta politička situacija u svijetu i Jugoslaviji, nadiruća opasnost od fašizma, objedinjavanje naprednih snaga itsl.

Možda su slični ovakvi sastanci održani i sa drugim članovima Partije, što mi nije poznato. Principi konspirativnog rada podrazumjevali su rad u manjim grupama.

I u organizovanju štrajkova moralo se oprezno raditi da članovi KPJ i SKOJ-a ne bi bili na udaru. Kada se, na primjer, pripremao štrajk za članove štrajkačkog odbora birani su oni koji nisu bili kompromitovani, a često i oni koji nisu bili politički aktivni.

Vratio bih se na jedan detalj iz 1929. godine, neposredno poslije uspostavljanja šestojanuarske diktature. U moju radionicu došao je Abduselam Gvoždžar i rekao da je u izlogu knjižare Volfa vidio knjigu Filipa Filipovića "Razvitak društva". Čudili smo se kako se knjiga našla u izlogu iako je bila na indeksu policijske zaplijene. Odmah sam otišao kod mog poslodavca Jahića i pozajmio 50 dinara. Cijena knjige bila je, koliko se sjećam, 40 dinara. Knjiga nam je dobro došla za idejno politički rad. Kada sam pošao u vojsku knjigu sam ostavio Veljki Djordjeviću, koji je tada stanovao u današnjoj Zagrebačkoj ulici, u kući Milkana Gojića.

Sjećam se kako se 1938. godine pripremala u Banjoj Luci jedna grupa od 11 drugova za odlazak u Španiju. Ja sam dobio zadatak da im sašijem hlače pumparice. Mjere za te hlače uzeo sam im u obućarskoj radnji Ferida Sačića-Rozmana. Mislím da je tada bio sekretar Asim Alihodžić, a da su u rukovodstvu bili prof. Branko Zagorac i Bego Jurić.

Asim Alihodžić imao je u svojoj kancelariji kao kurira Miharema-Hariku (mislím da se prezivao Beganović). Njega

je poslao do Duje Ivezića po novac za nabavku štofa. Oni su taj štof kupili i meni dostavili. Znam da su uzimali mjere za hlače Ivica Tukerić, Muharem Fazlić, Duško Koščica i jedan rudar plave kose. Znam da je ovaj rudar sa još trojicom drugova išao preko Ljubljane, gdje su obavješteni da je veza provaljena. Morali su se zbog toga vratiti jer je ta veza za odlazak u Španiju bila izgubljena. Šta je sa drugim grupama bilo nije mi poznato, ali znam da su grupe bile od po 3-4 člana.'

Poslije povratka u Banju Luku Edo Kunštek se pasivizirao, odnosno potpuno izmjenio. Edo je ranije bio veoma aktivan naročito u skojevskoj organizaciji. Čak je skojevske sastanke držao u svom stanu, dok je njegov otac kao radićevac okupljao Hrvate na nacionalnoj liniji.'

Kada je osnovano društvo "Prijatelji prirode", postao sam odmah član društva. Osnivačka skupština održana je u Radničkom domu. Ovo izletničko društvo organiziralo je izlete u Trapiste, Novoseliju, Šehitluke, Šibove itd. Organizovanje izleta bio je veoma podesan način da se okupljaju napredni radnici i intelektualci, a i da se ostvaruje izravna veza sa selom. Povezivanje sa seljaštvom bila je jedna od dimenzija partijskog rada organizacije u Banjoj Luci.

Na ovim izletima bili su članovi društva ili klu- ba u mogućnosti da se bolje upoznaju i čvršće povezuju. Bili su tu i članovi KAB-a.'

Sjećam se jednog takvog izleta iz 1938. ili 1939. godine kada je došlo do izgreda. Naime, pjevale su se napredne pjesme i policijske vlasti su intervenisale. Policijske vlasti su taj izlet tretirale kao političku demonstraciju, za koju su optužile članove "Pelagića". Obrazovana je delegacija koja je otišla do bana Kujundžića. U toj delegaciji bili su: Kasim Hadžić kao vodja delegacije, Slobodan Kokanović, Pavo Radan, Emil Zrelec, ja i, mislim, Leda Karabegović. Primio nas je nešto pre 12 časova jer su baš kad smo ušli kod bana zazvonila zvona na crkvi ispred Banovine. Ban se namrštio jer mu je smetao zvuk zvona. Banu je objašnjeno da slučaj u Trapistima nije bila bilo kakva politička manifestacija već jedan običan izlet kojemu je podmetnuta politička sadržina.

Ban je tada pozvao načelnika policije i tražio obrazloženje. Mi smo pobijali policijske navode u izvještaju i insistirali na objašnjenju da je to bio običan izlet. Sve se ipak dobro završilo i stvar se slegla.'

U Banjoj Luci je neko vrijeme živio Hasan Burić iz Brčkog. Bio je komunist. Mislim da je radio na Pilani. U partijskom radu bio je usko povezan sa Franjom Sarafinom. O tome, mislim, može nešto više da kaže Katica Sarafin. Sjećam se samo da je na ovom izletu u Trapiste bio i Hasan Burić. Bio je vanredno dobar plivač.

Na organizovane izlete "Prijatelja prirode" dolazili su ponekad i nepoznata lica. Ponekada su to bili rođjaci i prijatelji članova. Međutim, kada su bila nepoznata lica ili ona u koja se nije vjerovalo, bili smo na oprezi.

Na jednoj skupštini "Pelagića", 1935. ili 1936. godine opsežan je referat podnio Safet Filipović -Fric. Fric je bio veoma obljubljen, ali je posebno bio blizak sa Asimom Alihodžićem, Hajrom Moralićem, Brankom Zagorcem, Begom Jurićem, Ilijom Lipovcem, Stevom Nešićem i mnogim drugima, koje je teško izdvojiti. Svaka sekcija "Pelagića" imala je svoj odbor i svog pročelnika, kako smo zvali rukovodioca sekcije. U esperanto sekciji, koliko se sjećam, bili su Emil Zrelec, Stole Kovačević i Čamil Bučo.

Kada je u Banju Luku došao Ljotić da drži politički zbor, organizovano je njegovo ometanje. Na tržnici je podignuta govornica odakle je trebalo da Ljotić govori. Kada se Ljotić pripremao da govori, mi smo prema dogovoru vikali koliko nas grlo nosi: "Tako je!" Kada se galama utišala i ponovo Ljotić pokušavao da govori, ponovo smo vikali: "Tako je!". Naša galama u horu omela je držanje govora. Zbor je bio rasturen. Na tržnici, odnosno gelenderima Tržnice, bilo je okupljeno oko 400-500 lica, radnika, djaka i studenata. Bio je to vješto izveden politički zadatak da se omete Ljotić, a posebno ljotičevski nacionalisti iz banjalučke čaršije, koji i inače misu imali u Banjaluci nikakav politički ugled.

Poslije razbijanja zbora krenuli smo u grupi prema Milićevoj ulici. Tu nas je policija blokirala. Došlo je i do tuče sa policijom. Bilo je to negdje oko 11 časova. Sjećam se da je bila nedelja.

Kada je došlo do hapšenja Fikreta Dedića, KAB je organizirao demonstracije. Sve je počelo pred današnjom kafanom "Kozara", nasuprot željezničkoj stanici. I tada je došlo do tuče sa policijom i žandarmima. Znam da se bježalo na sve strane pred naletom policije. Debeli policajac, koga su zvali Duka, tom prilikom bio je dobro izudaran.

U ovim demonstracijama posebno se istakao Zdravko Kovačević, ali je poslije demonstracija isčezao iz Banje Luke. Otišao je u Beograd i završio studije. Tako se on povukao iz političkog života i rada u Banjoj Luci.

Među onima koji su se povukli iz političkog rada bio je i Mustafa Gvoždžar. Mustafa je bio prislan drug Avde Čardžića. Kada su žandarmi vodili Avdu na željezničku stanicu, Mustafa je na svoju ruku kupio cigarete i predao ih uhapšeniku. U to vrijeme policijske vlasti su svako poznanstvo sa Avdom ili izraz simpatija i solidarnosti tretirale kao prokomunistički stav. Mustafa nije bio član KPJ, ali je bio simpatizer Partije. Kasnije se iz političkog rada povukao. Umro je za vrijeme rata od TBC. Inače je radio kao knjigovodja kod Sarafića.

Jedan od najistaknutijih renegata bio je Edo Kunštek. Dobro smo se poznavali. Kada se vratio iz SSSR-a u Banju Luku sreli smo se na ulici. Vodio je sa sobom psa. Govorio je sporo. Sa Edom se nisam želio upuštati u razgovor. Osjećao sam da nešto nije u redu. O susretu sa Edom obavjestio sam Veljku Djordjevića. O čemu su oni govorili kada su se našli nije mi poznato. Veljko je želio da razgovara sa Edom i tražio je da ga s njim povežem.

Drugi put sam se sa Edom sreo kada sam 1941. godine iz zatvora bio pušten. Sreli smo se pred zgradom Velike župe Sana i Luka, današnjom zgradom Skupštine opštine. Čuo sam da je bio prišao ustaškom pokretu. U susretu me srdačno pozdravio, ali nismo razgovarali. Bilo je to na stepeništu. Edo je ulazio u zgradu Velike župe.

Sjećam se demonstracija organiziranih 27. marta 1941. Organizirane su na potezu između tzv. Kastelovog ćoška i hotela "Bosna". Pred današnjom gostionicom "Kozara", pred željezničkom stanicom, održao je patriotski govor Muhamed Kazaz.

U odnosu na društveni rad lični život bio je u drugom planu. Česti sastanci, dogovori, akcije potiskivali su često i ličnu problematiku. Čestu i dugotrajnu angažovanost bilo je složeno suprugama objasniti. Sjećam se tako jednog sastanka poslije mog povratka iz vojske kada je Sarafin napomenuo da mu žena negoduje što često odsustvuje od kuće, odnosno i kada nije na poslu porodica ga ne vidi. Tada mu je Veljko rekao da će preko nekoga nastojati da i nju povežu za politički rad.

To je realizirano i Katica Sarafin bila je uključena u politički rad. Naime, kada sam bio u Franjinom stanu na Laušu, u kući Šmita, sreo sam Ružu Oljaču koja je išla Katici po partijskom zaduženju. Ovakva praksa političkog rada sa ženama dala je dobre rezultate tako da su i žene bile veoma aktivne u političkom radu na svim poljima.

Vratio bih se na partijsku konferenciju iz 1928. godine, kada je Avdo Čardžić izabran za delegata na Kongres KPJ u Drezdenu, jer sam se sjetio da se onaj čovjek koji se počeo penjati na drvo zove AGO ABAZAGIĆ. Taj znatiželjnik bio je Avdin komšija. Sam Avdo je ustanovio da je to on. Vjerovatno zbog toga, s obzirom da ga je smatrao bezopasnim, konferencija je nastavila sa radom.

(Slijedi nastavak)

15. jula 1974. godine
Banja Luka

Hasanbašić Ferid
(Ferid Hasanbašić)

(Nastavak III.)

Znam da je Ago Abazagić bio policajac, a i njegov brat. Vjerujem da Ago nije doveo u vezu moje prisustvo na ulici i svjetlo u kući Avde Čardžića.

Štrajk kožaraca Banje Luke 1934. godine imao je izuzetan politički značaj. Predsjednik podružnice nominalno je bio Osman Čejvan, obučarski radnik kod Adema Turčinhodžića, najkrupnijeg kožarskog i obučarskog poslodavca u B. Luci. Međutim, ton rada ove podružnice davao je Muhamed Kazaz, a i Ethem-Leda Karabegović.

U upravnom odboru ove podružnice bili su: Muhamed Kazaz, koji je među radnicima uživao izuzetan autoritet i bez njega ništa nisu htjeli preduzimati, Leda Karabegović, Stanko Bjelajac, neki David (hrom, imao je crvene zasukane brkove) i još neki.

Adem Turčinhodžić imao je u Bezistanu nekoliko radnji-ćepenaka za prodaju kože, obuće i drugih kožnih proizvoda. Tu je imao obučarsku radnju i Hasib Bekrić, koji je bio na strani radnika u akciji potpisivanja tarifnog sporazuma. Na strani obučarskih radnika bili su i mnogi drugi vlasnici obučarskih radnji jer ih je Turčinhodžić svojom kapitalističkom praksom sve više ugušivao. Zanatski obučarski radnici najviše su radili u jesen, kada je prodja obuće bila najbolja zbog nailaska zime. U ostalom periodu rad je jenjao. Ekonomski se krparilo, jedva sastavljao kraj s krajem. Međutim, Turčinhodžić i Stevo Čelik baš su u tom periodu najviše radili pripremajući robu za sezonu, i to onda kada je sirovina i kožarski materijal bio najjeftiniji. Sa velikim kapitalom mogli su izdržati duži period slabe prodje, ali su zato uskladištavali robu za sezonu. Sem toga, bili su u mogućnosti da cijena ma vrše pritisak na male zanatlije.

Zbog nepotpisivanja tarifnog sporazuma došlo je do štrajka kožarskih radnika. Turčinhodžić je bio u dosluhu sa Stevom Čelikom, koji je imao radnju u Gospodskoj ulici kraj knjižare Volfa. Njih dvojica na identičan način su radili, na istovjetan način prema zanatlijama postupali. To je bilo i razumnjivo jer su i jedan i drugi raspolagali sa većim kapitalom, koji im je omogućavao da ostvaruju svoj diktat.

Štrajk je trajao 2-3 mjeseca. Budući da Turčinhodžić i Čelik nisu potpisali tarifni sporazum, štrajk nije uspio. Sve

je više jenjavao i na kraju bio prekinut.

U toku štrajka u Radničkom domu obrazovana je štrajkačka kuhinja. U toj kuhinji spremala se hrana za radnike u štrajku. Radnici su sami kuhali. Za ovu kuhinju ja sam dao veliki kazan u kome se inače kuhao pekmez. Ovaj moj kazan služio je i za ostale štrajkove, a i za masovne izlete društva "Prijatelji prirode". Kada se god organizirao štrajk uvijek se praktikovalo da se prethodno osigura rad štrajkačke kuhinje sa potrebnim namirnicama.

Poslije neuspjelog štrajka iz Banje Luke je ilegalno otišao Muhamed Kazaz. Poslije štrajka nisam ga sretao kao inače. Čuo sam da je bio u Sloveniji. Kada sam ga poslije izvjesnog vremena slučajno sreo u Bezistanu, u radnji Dušana Malinovića (koji je u štrajku bio na strani radnika), upitao sam ga gdje je bio kada ga duže vremena nisam vidio. Odgovorio je: "Šuti, dobro je. Nemoj me pitati!" Uočio sam da o tome ne želi da govori. U prizvuku glasa osjećalo se kao da je poslije tegoba nastupilo izvjesno olakšanje, ali da ipak još nije sve u redu.

Sjećam se jedne zabave koja je održana u Domu "Nade" 1937. ili 1938. godine. Nisam sasvim siguran da li je program pripremio KAB (Klub akademičara) ili neko drugi. Na programu je bila komedija "Dobri vojak Švejk". Ulogu Švejka glumio je Asim Alihodžić. Priredba je veoma uspješna. Priredba je bila masovno posjećena.

Kao i danas, i između dva rata gostionice su bile mjesta sastajanja. Najčešće smo se sastajali u gostionicama Sime Jandrića, Vase Popovića (sina Mihajla Popovića, koji je bio vlasnik) i Emila Zimića.

Gostionica Emila Zimića nalazila se tamo gdje je danas gostionica "Mostar", preko puta prodavnice "Lesnine". Pili smo, razgovarali i pjevušili pjesme. Pjevali smo ruske i naše radničke pjesme. Međutim, niko nas nije ometao iako su tu dolazili i velikosrbi. Kada smo s vremena na vrijeme tu dolazili, što je ovisilo od novca, gostioničar Zimić nas je uvijek sa simpatijama primao. Tu smo najčešće dolazili Ilija Lipovac, Stevo Nešić, Fahrudin Džin, Filipović Safet-Fric, Abduselam Gvoždžar, Šandor i ja. Među onima koji su dolazili bio je i obučarski radnik Mato Mandić, koji je radio kao pisar u Berzi

rada. Bio je aktivan u radničkom pokretu, ali se kasnije pasivizirao. Povezan je bio sa Stevom Nešićem. I on je sa nama zajedno pjevao revolucionarne pjesme.

Gostioničaru Emilu Zimiću šio sam odijela. Čak je plaćao više nego što je trebalo. U mene je imao povjerenje. Govorio mi je da mu se obratim kad god mi je potreban novac. Međutim, samo sam u dva navrata koristio kod njega pozajmice, ali u manje sume.

Pomenuo bih jednog dobrog druga, Vladu Sabljića, krojača, dobrog tenora u "Pelagiću". Politički je bio veoma napredan, ali nije bio član Partije. Nije bio primljen za člana KPJ budući da se teško prihvatao ili nije prihvatao političkih obaveza. Bio je simpatizer KPJ. Sabljić se družio sa Kasimom Hadžićem i drugim naprednim radnicima.

Vlado Sabljić često je navraćao u gostionicu Emila Zimića. Poslije povratka iz Srbije 1945. godine, gdje je za vrijeme rata boravio u Svilajncu, rekao mi je kad smo se sreli da je u Križevcima sreo Emila Zimića. Spomenuo mi je da je Zimić pitao za mene. Ispričao mu je da je za vrijeme rata imao grdnih neprilika i da je bio u zatvoru; zgazio je jednu ustašku kapu i jedva je izvukao glavu.

Sa "Pelagićem" sam nekoliko puta putovao u Drvar. Sjećam se gostovanja iz 1934. godine kada su nas sa glazbom dočekali radnici Drvara. Sve je proteklo u najboljem redu i nije bilo sukoba sa žandarmerijom. Radnici su nas masovno i srdačno dočekali. Policijske vlasti bile su u pripremnom stanju, ali im svojim držanjem nismo dali prilike da intervenišu. Jedino je moglo biti, možda, nekih manjih sukoba koji meni nisu poznati.

Sasvim drugačiji slučaj je bio za vrijeme gostovanja 1940. godine. Za Drvar smo putovali preko Prijedora. Putovao je cijeli mješoviti hor. U Baltinim Barama voz je odjednom stao i žandarmerija je ušla u kompoziciju i počela vršiti pretres članova "Pelagića". Tada su neki drugovi uhapšeni. Sjećam se da su bili uhapšeni tipograf Uzelac i Irfan Karabegović. Irfan Karabegović imao je u cipelama kao podlogu "Radničke novine". List je bio legalan, ali su žandarmi mislili da se radi o nekom ilegalnom partijskom listu. Zbog neke sumnje uhapšen je Uzelac. Tada je uhapšeno, koliko se sjećam, 4-5 članova društva. Vjerovatno su uhapšeni zbog nekih sumnji jer je i samo mali povod bio dovoljan za takav postupak.

Poslije ovog pretresa voz je nastavio put za Drvar. Policija nije našla ono što je očekivala. Vjerovatno su dobili nalog iz Banje Luke da zaustave voz i izvrše pretres jer su očekivali da će naći ilegalni partijski materijal.

U toku nastavka putovanja Dago Mažar ismijavao je postupak žandarma. Od kukuruzovine je napravio brkove, imitirajući brkatog žandarma, a štap mu je služio kao puška.

Sa nama je putovao i Slobodan Kokanović, koji je ponekad bio dosta svojeglav, a i nepromišljen. Kada smo stigli na željezničku stanicu Drvar, gdje nas je dočekala ogromna masa radnika i glazba, Slobodan je istrčao na plato vagona i počeo vikati: "Žandarmi su nas dočekali! Oni su nas napali!"

Bio je sav razbarušen. Jedva smo ga ušutkali jer je njegova netaktičnost mogla da ima nezgodne posljedice. Na stanici je bilo, vidjelo se, dosta žandarma koji su dobili, što je sasvim izvjesno, uputstva da intervenišu. To je moglo da dovede do zabrane nastupa u Drvaru ili daljnih hapšenja.

Slobodana Kokanovića zvali smo "Hegel". Volio je da filozofira pa su mu dali taj nadimak. Poginuo je na Šatoru u toku ofanzive. U toku kretanja jedinice kroz vrleti, jedan nepreuzan korak doveo je do toga da se strmoglavio niz liticu. O njegovoj pogibiji rekao mi je Stole Kovačević, koji ga je ustavljao da ostane pri bolnici, ali je ipak Kokanović krenuo sa brigadom.

No, da se vratim na Drvar. Slobodana smo ušutkali. Glazba je završila i sve se ipak dobro završilo. Drvarski radnici su nas vanredno primili. Priredbu smo održali u Domu. Hor je, kao što je bilo uobičajeno, otpjevao "Radnički pozdrav". Na repertoaru su bile i druge radničke pjesme i neke pjesme na ruskom jeziku. Mustafa Šantra je recitirao.

Aplauzi se nisu stišavali. Pjevali smo i kompoziciju Jaroslava Plecitića "Zidari".

(Prekid.)

17. jula 1974. godine

Banja Luka

(Ferid Hasanbašić)

(Nastavak IV.)

Mješoviti hor "Pelagića" uvježbao je Internacionalu, ali policijska cenzura nije htjela dati odobrenje da bude uvrštena u program jednog nastupa u Banjoj Luci. Pošto program sa "Internacionalom" nije bio odobren, pokušalo se izdejstvovati odobrenje za nastup u nekom drugom mjestu Bos. Krajine. Kada je dobiveno odobrenje za takav program u Prijedoru, "Pelagić" je krenuo na goštovanje. Taj je nastup bio 1938. ili 1939. godine. Priredba je održana u sali hotela. Publika je bila oduševljena cijelim programom i našim nastupom. Oduševljenje sa ovacijama pratilo je svaku tačku programa.

Kada smo išli na gostovanje u Bos. Krupu i Bihać, mislim da je to bilo 1940. godine, u Bos. Krupi su nas na ulici dočekali žandarmi jer su upravne vlasti zavele neku vrstu vanrednog stanja kao da ćemo podići revoluciju. Sreski načelnik je naredio da se gostovanje "Pelagića" budno prati svim raspoloživim policijskim sredstvima jer je očekivao da će doći do političkih izgređa. Nastupili smo, čini mi se, u kino sali. I ovdje nas je publika vanredno primila.

Odmah smo nastavili put u Bihać, gdje smo takodje od gradjanstva bili dočekani. I u Bihaću je priredba bila veoma uspješna. U programu gostovanja organiziran je kolektivni izlet na Plitvička jezera. Sutradan izjutra krenuli smo na ovaj izlet noseći ispečenu jagnjad. Na revere smo stavili crvene trake ili crvene cvjetice. I žene su na sličan način bile iskićene sa crvenim maramama, trakama ili cvjetovima.

Istog dana u poslijepodnevnim časovima vratili smo se nazad i Bihać i produžili put za Banju Luku. Međutim, ovo naše gostovanje nije moglo proći nezapaženo. Policijske vlasti u Banjoj Luci dobile su izvještaj od policijskih vlasti u Bos. Krupi i Bihaću pa su tražile izjašnjenja od uprave "Pelagića", naročito zbog crvenih traka u reverima. Društvo je obrazovalo delegaciju koja je išla kod bana. U delegaciji su bili: Kasim Hadžić, Emil Zrelec, Slobodan Kokanović, Leda Karabegović i ja, a možda i još neko. Čini mi se da je bio i Pavo Radan, koga je poveo Kasim Hadžić.

Pred banom smo negirali navode policijskog izvještaja, naročito dio koji se odnosio na crvene trake. Isticali smo da su se žene na tom izletu kitile kao i sve druge žene, što nije imalo nikakvu političku tendenciju. Što se tiče muškaraca, tvrdili smo, mogli su možda neki imati crvene cvjetice, ali su

to bili bezazlemlji slučajevi ukrašavanja i ništa više. Bili smo jedinstveni u tvrdjenju da nikakve političke tendencije nisu postojale, već da je sve to bio izraz mladalačkih manifestacija mladića i djevojaka koji su se veselili, igrali, pjevali, ukrašavali se, slobodno ponašali u prirodi kao i svaka druga mladost. Ovakva objašnjenja bila su dovoljno ubjedljiva.

Gostovanje u Tesliću bilo je isto tako veoma uspješno. Zaista su nas vanredno dočekali i smjestili po privatnim kućama. Prijem je bio srdačan, a priredba uspješna. Međutim, na povratku, u autobusu je došlo do jednog manjeg incidenta između Šoše i Cinkare. Zbog toga je nakon povratka Šoša bio smenjen sa položaja pročelnika pjevačke sekcije "Pelagića". Za novog pročelnika imenovan je Radovan Skakić. Međutim, nakon jednog ili dva mjeseca Radovan Skakić je morao ići na polaganje ispita u Beograd. Na sjednici Upravnog odbora dali su mi zaduženje da ja budem pročelnik. Bilo je to neposredno pred sam rat.

Na jednoj sjednici Izvršnog odbora sindikata 1936. godine rekao nam je Dušan Balaban da nas je sve pozvao policijski komesar Simić i da je potrebno da odmah dođemo. Bilo je to u ljeto 1936. godine kada je bila u jeku akcija na izgradnji sportskog igrališta "Borac". Sutradan smo se okupili i sa Balabanom pošli u Upravu policije. Bili su prisutni: Pavo Radan, Kasim Hadžić, Ethem-Leda Karabegović, Slobodan Kokanović, Zrelec, ja i još neki. Razlozi poziva nisu nam bili poznati jer nam Balaban ništa nije htio reći. Kada smo se popeli na prvi sprat pred kancelariju Simića, Balaban nam je rekao da pričekamo i sam je ušao kod Simića. Već smo naslučivali o čemu se može raditi jer smo očekivali da će Balaban pokušati da u dosluhu sa policijom spriječi revolucionarni rad sa članstvom sindikata. On je uvijek nastojao da otupi oštricu klasne borbe i da sindikalni rad dovede u kolotečine onih aktivnosti koje režim odobrava.

Izašao je iz kancelarije Simića i stao kod vrata. Rekao nam je da jedan po jedan ulazimo u kancelariju. Dok su ostali čekali, Balaban je jednog po jednog slao u Simićevu kancelariju. Kratko nam je saopštavano da više nemamo pravo da ulazimo u Radnički dom, odnosno da nam se zabranjuje ulazak. Svi smo morali potpisati tekst u kome je bila sročena ova zabrana.

Kad smo svi potpisali izašli smo iz uprave policije, ali je Balaban još ostao kod komesara. Znali smo da je to njihovo zajedničko maslo. Kada smo došli do naših prostoriya u

Radničkom domu da bismo uzeli arhivu, mogli smo samo konstatovati da su prostori je već zatvorene i zapečaćene. Naime, bila je to jedna soba u kojoj se nalazila arhiva i Izvršnog odbora i pojedinih podružnica strukovnih sindikata. U jednom ormaru u zidu svaka podružnica imala je svoj pregradak-ladicu sa arhivskom gradjom podružnice. U toj prostoriji bio je i jedan kancelarijski sto u kome je Emil Zrelec, naš tehnički sekretar, vrlo pedantno i savjesno i vodio i čuvao dokumentaciju.

Bio je to pokušaj da se onemogući klasni radnički društveno politički rad. Pošto se tada radilo na igralištu "Borca", tamo smo se na otvorenom prostoru sastajali.

Komoraši su nastojali da onemoguće ili ograniče politički rad među radnicima. Isto tako, nastojali su i da u začetku spriječe organiziranje štrajkova. Komoraši ursovih sindikata, koje smo zvali "balabanovci" (po Dušanu Balabanu), sa svojim su kortežima nastojali da cjelokupni sindikalni radnički pokret u Banjoj Luci stave pod svoje okrilje, pod svoj patronat, pod svoju kontrolu. Balabanovci su bili svjesni činjenice da je radnički pokret u Banjoj Luci u okvirima sindikalne aktivnosti van domašaja njihovog uticaja i zbog toga su tražili saveznike van radničkog i sindikalnog pokreta.

Obzirom da su komoraši uz pomoć policije izbacili Izvršni odbor iz Radničkog doma, legalno izabrano rukovodstvo sindikata u Banjoj Luci, sa pretenzijom njegovog razbijanja i preuzimanja rukovodstva u svoje ruke, Izvršni odbor je počeo razmatrati mogućnost osnivanja ORS-ovih sindikata u Banjoj Luci, odnosno da podružnice u Banjoj Luci postanu dio ORS-ovih sindikata. Izvršni odbor nastavio je i dalje da radi sastajući se na igralištu "Borca". Ozbiljno se razmatrala mogućnost izdvajanja od pomsaveza URS-ovih sindikata u Sarajevu, gdje su vodeću ulogu imali oportunisti i renegati radničkog pokreta Bilbija, Dujlović i drugi.

Pošto su nas izbacili iz Komore, nastojali smo da stupimo u vezu sa ORS-om iz Zagreba. Vezu smo uspostavili preko jedne grupe u Pilani koja je bila vezana za ORS. Iz Zagreba je zbog toga došao sindikalista neki Hermina ili Hari-mina, kako nam je predstavljeno da se zove. Sastali smo se na igralištu kluba "Borac". Bilo je ljeto i sjedili smo na dircima drvene gradje namjenjene za građevinske radove. Na sas-

tanku su bili članovi Izvršnog odbora i taj Harimina. Utanačeno je pristupanje ORS-u. Pronađjene su i prostorije u prizemlju jedne stare bosanske kuće, srušene pred podizanje robne kuće "Centar" u ulici M. Tita, neposredno kod samačkog hotela R. Čajaveca. Dobrovoljnim radom prostorije su očišćene i okrećene.

Od tada se Izvršni odbor tu sastajao, ali se nakon mjesec ili nešto malo više dana izvršilo preseljenje u kuću Omerbegovića, u današnjoj ulici M. Pijade, na mjestu gdje se danas nalazi kafana "Beograd". Ove nove prostorije bile su daleko podesnije za rad, naročito za održavanje sastanaka.

U međjuvremenu saziva se sjednica Upravnog odbora "Pelagića". Na dužnosti predsjednika bio je tada Rudi Hiter, službenik Socijalnog osiguranja. Njega smo izabrali za predsjednika čini mi se 1935. godine jer smo pretpostavljali da će on kao komoraš svojim autoritetom omogućiti da "Pelagić" razvije svoju aktivnost i u svim sekcijama i u društvu kao cjelini. Očekivali smo da će biti manje sumnji u rad, manje ometanja i od strane komoraša i od strane vlasti.

Međjutim, očekivanja se nisu ostvarila. Hiter je često imao prigovore na rad sekcija i zamjerke na rad društva u cjelini jer sve nije išlo onako kako je on htio. On je bio protiv masovnosti društva i društveno političkog rada u njemu; želio je da rad bude sputan u okvire kulturno zabavnog rada. Kada nije imao drugih primjedaba žalio se da je omladina previše bučna i slično.

U vrijeme kada se išlo policijskom komesaru Simiću ovaj Hiter je bio predsjednik. Međjutim, on nije išao kod Simića.

Sazvana je sjednica Upravnog odbora "Pelagića" u gradskom parku pored vodoskoka, ali ne na inicijativu Rudi Hitera. Hiter je kao i ostali članovi obavješten da dodje na vanredni sastanak. Na ovom sastanku je trebalo utvrditi šta treba uraditi obzirom da je zabranom u aranžmanu Balaban-Simić posredno pogodjen i "Pelagić", odnosno zatvaranjem vrata Radničkog doma komoraši su pokušali da osvoje pozicije i u "Pelagiću". Mislim da je sastanak zakazao Kasim Hadžić. Na sastanku su bili Muhamed Kazaz, Zrelec, Hiter i ja, a možda i Leda i Miron Mandrović. Sastanak smo održali na jednoj klupi u parku, u blizini vodoskoka, a bilo nas je 5-6 članova.

Sjećam se kako je Muhamed Kazaz odbrusio Rudi Hiteru kada je ovaj pokušao da obezvrijedi rad i članova i cijelog

društva: "Bogamu, Hiteru, ti si naš predsjednik! Zar ti kao predsjednik možeš da ovakve stvari govoriš o nama, da smo neodgovorni i da radimo stvari koje ne odgovaraju. Žalosno je da ti kao predsjednik, koji dobro znaš kako stvari stoje, koji dobro znaš da to nije tako, stvarraš takvo mišljenje o nama. Dobro ti je poznato da su sve to klevete koje imaju svoj uzrok i svoju pozadinu." Možda sve nisam doslovno citirao, ali je uz moguće manje korekcije sve to rečeno Hiteru. Rekli smo mu da ne može više da bude naš predsjednik jer njegov rad nije u interesu društva. Hiter je, otprilike, ovako odgovorio: "Pa dobro. Ako nećete da budem predsjednik, vi sa takvom politikom nećete otići daleko!" To je zvučalo i kao pretnja i kao upozorenje. Hiter je nakon toga otišao, a mi smo ostali.

Nakon nekoliko dana ponovo smo se sreli i dogovorili da odemo u Radnički dom, skinemo pečate i otvorimo vrata na našim prostorijama. Našli smo se kod slastičarnice "Ninon" i krenuli u Radnički dom. Kada smo ušli u prostorije, posjedali smo po stolicama. Očekivali smo kako će se događaji odvijati, ali smo bili osvjedočeni da smo ispravno postupili.

Ubrzo je došao Dušan Balaban i rekao: "Ljudi moji, šta vi to radite? Kako ste mogli tako postupiti? Zna li da vam je izrečena zabrana? Kakva je to sila da vi sami skidate pečate i ulazite? To je kažnjivo djelo! Za to možete krivično odgovarati!". Iza tih prijetnji slijedila je ubjedjivanje. Balaban je pokušao da demagogijom na nas djeluje jer je uočio da prijetnje nisu upalile. Zatim je biranim riječima, u obliku tzv. očinskih savjeta, pokušao da isti rezultat postigne: "Pa, eto, drugovi, trebalo je vidjeti kako ćemo zajednički to uraditi. Trebalo je da se meni obratite. To je bio put kako je trebalo postupiti. Za otvaranje prostorije trebalo je napraviti molbu. Sada će to ići teže. Pokušaćemo da zajednički rješimo problem. Vidjećemo kako da sve ovo rješimo!" itsl.

Otvoremo smo mu rekli da znamo da je to sve njegovo djelo i da je on krivac zbog koga je došlo do zabrane ulaska u Radnički dom i zapečaćenja prostorije. U grupi smo bili: Kazaz, Lipovac, Emil Zrelec, Nešić, Leda, ja i još neki. Bili smo jedinstveni jer smo očekivali da će Balaban baš tako i postupiti. Nismo mu vjerovali jer nam je njegova demagogija bila dobro poznata.

Nije mi poznato šta je po odlasku Balaban uradio. Možda je nastojao da dobije novu podršku režimske vlasti. Međutim, nije došlo do novog pokušaja izbacivanja jer su vjerovatno bili svjesni da ni prvo izbacivanje i izricanje zabrane nije bilo zakonito. Možda su se režimske vlasti plašile mogućeg reagovanja, do koga bi sigurno došlo. Ostali smo u našim prostorijama i policijske vlasti nisu dolazile da zapečaćuju iste, mada nam je Balaban bio rekao da je to bio nezakoniti čin i krivično djelo provale. Iz ovoga se vidjelo da je sam Balaban izdejtstvovao zabranu uz podršku policije. Režimske vlasti su se sigurno plašile da na isti način ponovo postupe.

Obzirom da smo se vratili u Radnički dom i da su balabanovski komoraši pretrpili poraz, otkazali smo pristupanje ORS-u. Ostali smo i dalje u okvirima URS-ovih sindikata, ali politički još više ojačani. Nastavljen je rad sindikalnih podružnica i još življa aktivnost "Pelagića".

Kada sam jednom prilikom pošao u Radnički dom, pred gostionicom Vase Popovića zaustavio me je Abduselam Gvoždžar i pozvao da sjednem za sto za kojim su već bili Safet Filipović-Fric, Stevo Nešić, Jure Begić, Ilija Lipovac i Gvoždžar. Oni su razgovarali o "Borcu" jer je trebalo da se održi godišnja skupština. Bilo je riječi o kandidatima za novi Upravni odbor i novom predsjedniku kluba. Ja sam onako uzgred spomenuo da ne bi bilo loše da se u obzir uzme i Čubro (Branko Čubrilović). Oni su se saglasili da bi Čubro mogao biti podesna ličnost za predsjednika. Budući da mi se žurilo ja sam otišao, a oni su nastavili razgovor.

Kako sam kasnije čuo, konsultovali su Čubrilovića i on je pristao da se prihvati dužnosti predsjednika. Čubrilović je bio dobar predsjednik kluba.

Jedno veče, u vrijeme kada smo bili izbačeni iz Radničkog doma, pred slastičarnicom "Ninom" susreli smo se Muhammed Kazaz, Abduselam Blekić-Šandor i ja. Napomenuo sam im da sam toga dana u novinama pročitao da se u Zagrebu održava Plenum podsaveza kožaraca. Predložio sam Kazazu da bi bilo dobro da on otputuje u Zagreb: "Kako bi bilo da odeš u Zagreb i obavjestiš drugove o našoj situaciji? Tamo ćeš se s njima naći i uspostaviti kontakt."

"Dobro bi bilo, ali nemam para!", odgovorio je Kazaz.

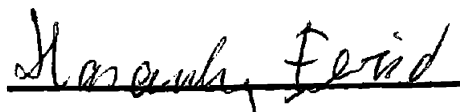
Problem nedostatka finansijskih sredstava rješili smo na taj način što sam pozajmio novac od Medžida, vlasnika "Ninona". Muhamed Kazaz otputovao je na ovaj Plenum. Za Zagreb je otputovao da bi uspostavio vezu sa sindikatom u Zagrebu zbog već poznatog slučaja protjerivanja iz Radničkog doma u Banjoj Luci u aranžmanu Balaban-Simić.

Poslije povratka iz Zagreba Kazaz mi je rekao da je uspostavio vezu sa sindikatom. Kada ih je obavjestio o problematici sindikalnog pokreta u Banjoj Luci dobio je odgovor da nam ništa u toj situaciji ne mogu pomoći jer smo u drugom potsavezu. ~~Kazazov~~ odlazak u Zagreb vremenski je bio prije onog sastanka na igralištu "Borac" sa predstavnikom ORS-a iz Zagreba.

Putovanje ~~Kazaza u Banju~~ Muhameda Kazaza u Zagreb bio je jedan od pokušaja da se nađe izlaz iz situacije u kojoj se našao banjalučki sindikalni pokret nakon Balabanove akcije da komoraši preuzmu rukovodeće pozicije. Izvršni odbor sindikata nije ostao skrštenih ruku, već je pokušavao da problem riješi bez prekidanja kontinuiteta rada.

(Prekid notiranja sjećanja.)

Banja Luka, 22. jula 1974.-

(Ferid Hasanbašić)